

STEFAN IHRIG

ΑΤΑΤΟΥΡΚ ΚΑΙ NAZI

Δάσκαλος και μαθητές στην εφαρμογή
του ολοκληρωτισμού

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

STEFAN IHRIG

ΑΤΑΤΟΥΡΚ ΚΑΙ ΝΑΖΙ

Δάσκαλος και μαθητές στην εφαρμογή του ολοκληρωτισμού

Μετάφραση
Νίκος Ρούσσος

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση
Βλάσης Αγιτζίδης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΤΑΤΟΥΡΚ ΚΑΙ NAZI

Τίτλος πρωτοτύπου: *Atatürk in the Nazi Imagination*

Συγγραφέας: Stefan Ihrig

Μετάφραση: Νίκος Ρούσσος

Επιμέλεια - Διόρθωση: Αλέξανδρος Καρατζάς

© 2014 by the President and Fellows of Harvard College

Published by arrangement with Harvard University Press

© 2016, Εκδόσεις Κυριακός Παπαδόπουλος Α.Ε., για την ελληνική γλώσσα

© Εικόνων: Εικόνα 1.4: © 2003 Jeffrey L. Ward. Εικόνα 3.2: © Hulton Archive / Getty Images / Ideal Image. Εικόνες 3.3 & 3.4: © ullstein bild / Getty Images / Ideal Image. Εικόνες 3.6, 5.2, 5.3, 5.4, 5.5, 6.1 & 6.2: © Bavarian State Library Munich / Hoffmann Archive.

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2016

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστριαίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-569-542-2

*Για την Μπέατε και τον Γιόχαν,
στους οποίους οφείλω τα πάντα.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση	11
Εισαγωγή	
Εγκαταλείποντας την «Εμβερλάνδη»	25
1. Τουρκικά διδάγματα για τη Γερμανία	
Ο Πόλεμος της Τουρκικής Ανεξαρτησίας ως μείζον ειδησεογραφικό γεγονός στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, 1919-1923	39
Ειδησεογραφική κάλυψη:	
Η συναρπαστική ιστορία του τουρκικού Φοίνικα	48
Ψυχαγωγία: Τουρκία, η παιδική χαρά των εχθρών της Αντάντ	71
Διδάγματα: Η Τουρκία ως παράδειγμα προς μίμηση	85
Συμπέρασμα	113
2. «Άγκυρα στο Μόναχο»	
Το Χιτλερικό Πραξικόπημα και η Τουρκία	120
Η Τουρκία στον ναζιστικό Τύπο:	
<i>Völkischer Beobachter</i> και <i>Heimatland</i>	124
Το Χιτλερικό Πραξικόπημα και η Δίκη του Χίτλερ	153
Οι «Γερμανοί Οθωμανοί»	168
Συμπέρασμα	173
3. Ο Χίτλερ και το «άστρο μες στο σκοτάδι»	
Ο θαυμασμός των Ναζί για τον Ατατούρκ και τη Νέα Τουρκία του	178
Οι Ναζί και η Τουρκία μέχρι το 1933	179
Παράδειγμα προς μίμηση και «άστρο» – μια ήσων ναζιστική λατρεία	186
Η δέκατη επέτειος της Τουρκικής Δημοκρατίας	193
Ένταξη διά πρωτοκόλλου, φυλής και γλυπτικής	200
Η Νέα Τουρκία στον Τύπο και τις εκδόσεις των Ναζί	214
Συμπέρασμα	229
4. Ο «Τούρκος Φύρερ»	
Ναζιστική αγιολογία και εθνική παιδεία	233
Ο τέλειος Φύρερ – η εθνικοσοσιαλιστική αγιογραφία του Ατατούρκ	235
Γερμανικά διδάγματα από έναν τουρκικό βίο	249
Συμπέρασμα	262
5. Η Νέα Τουρκία	
Ναζιστικά οράματα ενός σύγχρονου <i>völkisch</i> κράτους	269

Από την Παλαιά στη Νέα Τουρκία	272
Μειονοτικά ζητήματα	272
<i>Η «τουρκική εκκλησία»</i>	287
<i>Aufbau</i> – Το σφρίγος και η ισχύς της völkisch αναγέννησης	292
Αναθεώρηση του αναθεωρητισμού	
– Μια υποδειγματική εξωτερική πολιτική;	302
Συμπέρασμα	310
6. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η Τουρκία	
Μια άλλη Ισπανία;	321
Επίλογος	
Από την απολίθωση στην αποσάθρωση	340
Σημείωση για τις πηγές και την ιστοριογραφία	351
Σημειώσεις	356
Ευχαριστίες	446

Πρόλογος στην ελληνική έκδοση

Μια από τις σημαντικότερες μελέτες για την κατανόηση του ναζιστικού φαινομένου είναι αυτή του Stefan Ihrig. Η έλλειψη πηγών ή αναφορών από τους ίδιους τους Ναζί για τις αρχές της δεκαετίας του '20 οδήγησε τον Ihrig στο να εστιάσει τη μελέτη του στα γερμανικά δεξιά και ακροδεξιά έντυπα εκείνης της περιόδου. Παράλληλα, αξιοποίησε αρχεία που βρίσκονται στο Bundesarchiv και στο γερμανικό υπουργείο Εξωτερικών, καθώς και άλλες μελέτες που προσπαθούσαν να αναλύσουν πλευρές του ναζιστικού φαινομένου. Το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό. Στην πρωτότυπη αυτή εργασία αναδεικνύεται η καθοριστική επιρροή επί του ναζιστικού κινήματος του Μουσταφά Κεμάλ πασά, κατά τη διάρκεια του ελληνοτουρκικού πολέμου (1919-1922). Παράλληλα περιορίζεται η κυρίαρχη αντίληψη που επικρατούσε έως την έκδοση αυτής της μελέτης και απέδιδε τις ιδέες που διαμόρφωσαν τη σκέψη των Ναζί στον ιταλικό φασισμό και στον Μουσολίνι. Όπως αποδεικνύεται από τον Ihrig, το πρότυπο των Ναζί ως προς την πολιτική οργάνωση, τον τρόπο κατάκτησης και άσκησης της εξουσίας, την αντίληψη για το ρόλο του κόμματος στη μονοκομματική κοινωνία ή τη μεταχείριση των μειονοτήτων ήταν το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα κατά την εποχή του Ατατούρκ.

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την ήττα των Κεντρικών Δυνάμεων, η εμφάνιση του κεμαλικού κινήματος που αμ-

φισβητούσε τις μεταπολεμικές διευθετήσεις ενσάρκωσε τους πόθους των ηττημένων και αναδείχθηκε σε σημείο αναφοράς των γερμανικών ακροδεξιών κινημάτων. Η ήττα των Γερμανο-Αυστριακών, των Νεότουρκων κ.ά. στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε επιφέρει τη ρύθμιση των μεταπολεμικών γεωπολιτικών και οικονομικών ισορροπιών και σχέσεων με δύο σημαντικές συνθήκες: των Βερσαλλιών και των Σεβρών. Στην υπό διάλυση Οθωμανική Αυτοκρατορία, το κίνημα δυσαρέσκειας θα εκφραστεί από τους εθνικιστές του Μουσταφά Κεμάλ πασά. Στον εθνικιστικό Τύπο της γερμανικής δεξιάς, που ξεκινούσε από τον συντηρητικό χώρο και έφτανε έως τον εθνικοσοσιαλιστικό εξτρεμισμό, ο Κεμάλ Ατατούρκ αναγορεύθηκε σε σύμβολο, σε προσωπικότητα παγκόσμιας εμβέλειας, από την οποία θα έπρεπε να πάρει μαθήματα η ηττημένη Γερμανία. Οι ναζιστές θα εκφράσουν τελικά το κίνημα δυσαρέσκειας που επεδίωκε την ανατροπή των όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών. Στο πλαίσιο των προσπαθειών αναθεώρησης θα εμφανιστούν ακραίες ρατσιστικές ιδεολογίες: οι Τούρκοι εθνικιστές θα εξοντώσουν ολοκληρωτικά τις χριστιανικές κοινότητες, ενώ οι ναζί τους Εβραίους και τις άλλες «ανεπιθύμητες» εθνικές ή φυλετικές ομάδες.

Ο Χίτλερ ως μαθητής του Ατατούρκ

Η εικόνα που είχε ο Χίτλερ για τον Μουσταφά Κεμάλ είναι γνωστή από παλιά – και, κυρίως, μέσα από το έργο του κεμαλιστή δημοσιογράφου και συγγραφέα Falih Rifki Atay· στο βιβλίο του *Cankaya*, γράφει ότι, ως μέλος μιας τουρκικής αντιπροσωπείας, επισκέφθηκε τον Χίτλερ για τα 50στά του γενέθλια. Απευθυνόμενος προς αυτούς, ο Χίτλερ ανέφερε τον Μουσταφά Κεμάλ ως δάσκαλό του: «... ο Μουσολίνι ήταν ο πρώτος του μαθητής κι εγώ [δηλαδή ο Χίτλερ]

είμαι ο δεύτερος μαθητής του». (Στο ίδιο βιβλίο –αλλά μόνο στην Α΄ έκδοση– ο Atay παραδέχεται ότι τη Σμύρνη την έκαψαν συνειδητά οι νικητές τον Σεπτέμβριο του 1922, ως μέσο και ολοκλήρωση της εθνικής εκκαθάρισης).

Αυτή την παλιά αλήθεια ο Ihtig την τεκμηριώνει μέσα από τη μελέτη του. Σημειώνει ότι η εθνικιστική Τουρκία του Ατατούρκ ήταν το πρότυπο που έψαχναν να βρουν οι Ναζί, ήταν το δικό τους είδωλο: «Η Τουρκία είχε μεγάλη σημασία για τους Ναζί, κυρίως σε ό,τι αφορούσε τον νέο πολιτικό κόσμο που οι Ναζί αρέσκονταν να πιστεύουν ότι αντιπροσώπευε το κεμαλιστικό καθεστώς. Οι παλιές εποχές όταν η Τουρκία αντιμετωπιζόταν μέσα από το πρίσμα του οριενταλισμού είχαν παρέλθει προ πολλού· είχαν φροντίσει γι' αυτό η άνοδος των Νεότουρκων πριν από τον πόλεμο και τα γεγονότα του 1919. Για τους Ναζί, η Τουρκία δεν ήταν η παλιά Ανατολή, αλλά ο μπροστάρης της σύγχρονης εθνικιστικής και ολοκληρωτικής πολιτικής που ήθελαν να εισαγάγουν στη Γερμανία».

Η *Völkischer Beobachter*, το επίσημο όργανο του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος NSDAP, παρουσίαζε με θαυμασμό το κίνημα του Ατατούρκ. Τις μέρες της ολοκληρωτικής νίκης κατά των Ελλήνων στη Μικρά Ασία, τον Σεπτέμβριο του 1922, η ναζιστική εφημερίδα έγραφε: «... το όνομα του Μουσταφά Κεμάλ βρισκόταν στα χείλη όλων».

Ο Ihtig αποδεικνύει μέσα από κείμενα των αρχών της δεκαετίας του '20 ότι ο Χίτλερ παραλλήλιζε τον εθνικοσοσιαλισμό που κήρυττε με την Τουρκία του Ατατούρκ. Το τυπικό ναζιστικό όραμα για τη Νέα Τουρκία διατυπώθηκε το 1924 σε ένα βιβλίο ενός στελέχους του ναζιστικού κινήματος υπό τον τίτλο *Άγκυρα και Κωνσταντινούπολη – Δυνάμεις σε σύγκρουση*. Το βιβλίο αυτό θεωρήθηκε κατά την εποχή της επικράτησης του ναζιστικού κινήματος ότι εισήγαγε την ιδέα της αντιμετώπισης του κεμαλισμού ως του τουρκικού εθνικοσοσιαλι-

σμού. Το 1933 η εφημερίδα *Kreuzzeitung* αναφέρει ότι «ο γερμανικός εθνικοσοσιαλισμός του Αδόλφου Χίτλερ και ο τουρκικός κεμαλισμός σχετίζονται στενά μεταξύ τους».

Ο ίδιος ο Χίτλερ αποδέχεται αυτόν το συσχετισμό. Ο Ihrig γράφει: «Ο Χίτλερ είχε πει ότι “ο επιτυχημένος αγώνας για την απελευθέρωση του οποίου είχε ηγηθεί ο Γκαζί [Ατατούρκ] προκειμένου να δημιουργήσει την Τουρκία είχε εμπνεύσει [στον Χίτλερ] τη σιγουριά ότι το εθνικοσοσιαλιστικό κίνημα θα ήταν εξίσου επιτυχημένο. Από αυτή την άποψη, το κίνημα της Τουρκίας ήταν γι’ αυτόν ένα φωτεινό άστρο”».

Το συμπέρασμα του συγγραφέα είναι ξεκάθαρο: «... οι Ναζί “μεγάλωσαν” με την Τουρκία και ενθουσιάζονταν ακόμα περισσότερο απ’ ό,τι οι άλλοι Γερμανοί εθνικιστές με τις εξελίξεις στην Τουρκία και τα “τουρκικά διδάγματα” που μπορούσε να αντλήσει η Γερμανία».

Η μελέτη αυτή συμπληρώνει τη γνώση που υπάρχει για την προηγούμενη περίοδο συνεργασίας της γερμανικής δεξιάς με τον τουρκικό εθνικισμό. Την εποχή δηλαδή που οι Γερμανοί στρατιωτικοί του Κάιζερ ανέλαβαν να ανασυγκροτήσουν τον νεοτουρκικό στρατό αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας το 1908 από την ακροδεξιά τάση (των Τζεμάλ, Εμβέρ και Ταλαάτ πασά) του νεοτουρκικού κινήματος. Στην πραγματικότητα οι ακραίες απόψεις των Νεότουρκων είχαν επηρεαστεί καθοριστικά από το πνεύμα του γερμανικού ρομαντισμού. Οπότε η επιρροή του Ατατούρκ επί του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού μπορεί να θεωρηθεί ως ένα αντιδάνειο.

Συμπληρώνοντας τα κενά

Ο Ναζισμός δεν εμφανίστηκε την επαύριον της στρατιωτικής ήττας και της οικονομικής κατάρρευσης της Γερμανίας καινοτομώντας σε ιδεολογικό κενό. Οι ρίζες του βρίσκονται στο ρομαντικό ιδεαλιστι-

κό πνεύμα της Γερμανίας, που αναπτύχθηκε κατά τον 19ο αιώνα ως αντίδραση στο πνεύμα του γαλλικού Διαφωτισμού και σε γεωπολιτικό επίπεδο επέφερε τη μοιραία για όλη την Ανατολή *Ostpolitik*. Δηλαδή την προσπάθεια για γερμανική επέκταση στην καθ' ημάς Ανατολή σε συνεργασία με τους ισλαμιστές Οθωμανούς στην αρχή και τους εθνικιστές Νεότουρκους στη συνέχεια.

Βασικό ρόλο στην τελική διαμόρφωση της ναζιστικής ιδεολογίας –όπως και της νεοτουρκικής, βεβαίως, σε πολύ απλοϊκότερη εκδοχή– έχουν οι απόψεις του Νίτσε, διαστρεβλωμένες και κακοποιημένες. Στη ναζιστική ρητορική εντάσσεται ο θαυμασμός του Νίτσε για τη σκληρότητα, τη δύναμη, τον υπεράνθρωπο, όπως και η λατρεία του για τον ανώτερο άνθρωπο, που ερμηνεύτηκε αυθαίρετα ως επιθυμία εξαφάνισης των ξεπεσμένων φύλων. Πρωτόλεια εκδοχή της ναζιστικής κοσμοθεωρίας υπήρξε η άποψη του Ziya Gökalp, ιδεολογικού πατέρα του τουρκικού εθνικισμού, ο οποίος καλούσε για τον τερματισμό της «ψευδαίσθησης περί ισότητας μουσουλμάνων και χριστιανών». Ο ίδιος περιέγραφε στο περιοδικό *Yeni Hayat* το 1911 τον νέο άνθρωπο της νεοτουρκικής Νέας Τάξης: «Οι Τούρκοι ήταν οι “υπεράνθρωποι” που είχε φανταστεί ο Γερμανός φιλόσοφος Nietzsche... Από την τουρκότητα θα γεννηθεί η νέα ζωή...».

Αυτό που έχει ενδιαφέρον να δούμε είναι ποιες ήταν οι επιπτώσεις της πολιτικής της γερμανικής Δεξιάς στο Ζήτημα της Ανατολής, δηλαδή στο Ελληνικό Ζήτημα (Ιωνία, Πόντος, Ανατολική Θράκη), καθώς και στο Αρμενικό.

Κατ' αρχάς, οι ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες των Γερμανών για το χώρο της Μικράς Ασίας είχαν διαμορφωθεί από τις απαρχές της συγκρότησης της γερμανικής εθνικής ιδεολογίας. Χαρακτηριστικό είναι το βιβλίο του δρος Κέρκερ (Dr. Kerker) το οποίο εκδόθηκε στο Βερολίνο το 1867 και έφερε τον αποκαλυπτικότερο τίτλο *Μικρά Ασία, περιοχή αποίκησης των Γερμανών* (*Klein Asien. Siedlungsgebiet*

Deutschen). Όμως, μόνο προς τα τέλη του 19ου αιώνα η προοπτική αυτή μετατρέπεται σε πολιτική της Γερμανίας του Κάιζερ και οδηγεί στη συμμαχία με τους Οθωμανούς στην αρχή και τους Νεότουρκους στη συνέχεια. Οι Γερμανοί είχαν τεράστια οικονομικά και στρατιωτικά συμφέροντα στην Τουρκία. Ήλπιζαν ότι με μια ισχυρή Τουρκία θα ανταγωνίζονταν καλύτερα τους Βρετανούς. Έτσι αναδιοργάνωσαν τον οθωμανικό στρατό και εκπαίδευσαν Οθωμανούς αξιωματικούς στους οποίους εμφύσησαν το милитарιστικό και ρατσιστικό πνεύμα, με αποτέλεσμα τη συγκρότηση των Νεότουρκων. Μια από τις καλύτερες αναλύσεις για το ζήτημα αυτό υπάρχει σε μια μπροσούρα της Ρόζας Λούξεμπουργκ υπό τον τίτλο *Η δραστηριότητα των Γερμανών Ιμπεριαλιστών στην Τουρκία*.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το βιβλίο του Φραντς Κόολερ (Franz Kohler) με τίτλο *Η νέα Τριπλή Συμμαχία (Der neue Dreibund)* που εκδόθηκε το 1915 στο Μόναχο και περιέγραφε με σαφήνεια τις επιδιώξεις του γερμανικού ιμπεριαλισμού: «... τα μικρασιατικά εδάφη είναι η λύση. Εκεί θα μεγαλοουργήσουμε εκτοπίζοντας το συναγωνισμό των άλλων λαών λόγω του υπέρτερου πολιτισμού και της οικονομικής ζωής που θα συγκεντρωθεί στα χέρια μας... Τους φίλους μας θα αναζητήσουμε ανάμεσα σ' εκείνους τους λαούς που έχουν μ' εμάς κοινούς εχθρούς. Η κοινή εχθρότητα πρέπει να είναι ο πρώτος και κύριος συνεκτικός δεσμός. Η σύμπτωση δε των οικονομικών συμφερόντων θα καταστήσει το δεσμό αυτόν άρρηκτο».

Ο Τούρκος ιστορικός Taner Aksam στο βιβλίο του *A Shameful Act (Μια επαίσχυντη πράξη)* υποστηρίζει ότι ο Gökalp, επηρεασμένος από τον γερμανικό εθνικισμό, διαμόρφωσε ένα θεωρητικό πλαίσιο το οποίο παρείχε την ιδεολογική βάση για την επίδειξη της συγκεκριμένης βίαιης πολιτικής συμπεριφοράς. Αλλά και οι Γερμανοί του Κάιζερ, ειδικά μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, προσπάθησαν από τη δική τους πλευρά να φανατίσουν τις καθυστερημένες μουσουλμα-

νικές μάζες, καλλιεργώντας εντέχνως το μίσος κατά των «γκιαούρηδων», δηλαδή των χριστιανών και εβραίων κατοίκων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σ' αυτό το πλαίσιο ευνόησαν το μεγάλο οικονομικό πογκρόμ κατά των Ελλήνων σ' όλη την έκταση της νεοτουρκικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Σε μια προκήρυξη που κυκλοφόρησε η «Γερμανική Τράπεζα της Παλαιστίνης» αναφέρεται: «Αν πεινούμε και υποφέρουμε εμείς οι Τούρκοι, αιτία είναι οι γκιαούρηδες που στα χέρια τους κρατούν τον πλούτο μας και το εμπόριό μας. Ως τότε θα ανεχόμαστε τις προκλήσεις τους; Μποϊκοτάρετε τα προϊόντα τους. Σταματήστε κάθε δοσοληψία μαζί τους. Τι τη θέλετε τη φιλία τους; Ποιο το όφελος να συναδελφώνεστε και να τους προσφέρετε με τόση ειλικρίνεια την αγάπη και τον πλούτο μας...».

Η πολιτική της γερμανικής Δεξιάς συναντά και συμπορεύεται με το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα, το οποίο είχε προαστικά και αντικε-συγχρονιστικά χαρακτηριστικά και βάσιζε την πολιτική του σε έναν ακραίο ρατσιστικό λόγο κατά των χριστιανικών κοινοτήτων της Ανατολής, επιδιώκοντας την καταστροφή των αστικών στρωμάτων και την ιδιοποίηση του πλούτου που αυτά είχαν παραγάγει.

Ο φυλετισμός, που βρήκε το αποκορύφωμά του στη ναζιστική ρητορική, ενυπήρχε στην κουλτούρα της γερμανικής Δεξιάς, η οποία είχε μετακενωθεί στο εθνικιστικό τουρκικό κίνημα. Ο Ατατούρκ, ανατρέποντας τη μεταπολεμική Συνθήκη των Σεβρών, λειτούργησε ως εκείνη η δύναμη που συνέδεσε και πάλι τον γερμανικό εθνικισμό με την αρχική του ιδεολογική μήτρα και του έδωσε την πολιτική προοπτική που του έλειπε: την ανατροπή της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

Επιπλέον αποκαλύπτεται στη μελέτη αυτή ότι σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των ναζιστικών απόψεων είχαν οι Γερμανοί που είχαν συνεργαστεί με τους Νεότουρκους. Ο συγγραφέας αποκαλύπτει ότι στο χιτλερικό πραξικόπημα εμπλέκονταν πάρα πολλοί «Γερμανοί Οθωμανοί» όπως τους αποκαλεί. Ακόμα και η μυστικιστική οργάνω-

ση «Εταιρεία της Θούλης», που άσκησε σημαντικότερη επιρροή στο Ναζισμό, είχε ως ιδρυτή τον Ρούντολφ φον Σεμπότεντορφ, ο οποίος είχε πολεμήσει στο πλευρό των Νεότουρκων κατά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο.

Με τους Νεότουρκους είχαν συνδεθεί και άλλα σημαίνοντα στελέχη των Ναζί, όπως ο διοικητής του Άουσβιτς Ρούντολφ Ες, καθώς και ο Χάινριχ Χίμλερ, ο οποίος ονειρευόταν να μεταναστεύσει στην Τουρκία του Ατατούρκ για να ξεκινήσει μια καινούργια ζωή. Γι' αυτή την άγνωστη βιοματική σχέση με τους Νεότουρκους εθνικιστές, ο Ibriz γράφει: «Στα πανεπιστημιακά του χρόνια, ο Χίμλερ είχε αποκτήσει έναν στενό φίλο από την Τουρκία, με τον οποίο διατηρούσε επαφή, τουλάχιστον στις αρχές της δεκαετίας του 1920, και ο οποίος τον τροφοδοτούσε με ειδήσεις και οξυδερκείς διαπιστώσεις σχετικά με τη χώρα. Επίσης, με την αλληλογραφία τους συζητούσαν “τουρκικές λύσεις” για τα προβλήματα της Γερμανίας. Σε μία από αυτές τις επιστολές, ο Τούρκος φίλος ρώτησε τον Χίμλερ αν είχε ήδη αρχίσει μαθήματα τουρκικών. Η Τουρκία δεν ήταν κάτι το απόμακρο για τη μεσοπολεμική Γερμανία γενικά, και για την πρόωπη Δημοκρατία της Βαϊμάρης ειδικά, κυρίως επειδή ο Τύπος της Βαϊμάρης τής έδωσε πάρα πολύ μεγάλη προσοχή, πράγμα που θα συνέχιζε να κάνει μέχρι το 1933, όπως και ο ναζιστικός Τύπος από εκεί και πέρα. Πολλοί από τους σημαντικούς πρωταγωνιστές του εξελισσόμενου μεγάλου δράματος συνδέονταν στενά από βιογραφικής άποψης με την Τουρκία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, επειδή είχαν ζήσει, εργαστεί, υπηρετήσει, ερωτευτεί, ακόμα και σκοτώσει εκεί».

... και ο Λένιν!!!

Ένα πολύ εντυπωσιακό και πάντως απρόσμενο γεγονός είναι ότι και ο Βλαδίμηρος Ιλίτς Λένιν είχε παρόμοια άποψη για τον Μουσταφά

Κεμάλ. Γενικά ο Λένιν –σε αντίθεση με τη Ρόζα Λούξεμπουργκ– είχε θετική εικόνα για τους Νεότουρκους. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση που χρησιμοποίησε το 1917: «... εγώ και οι Μπολσεβίκοι είμαστε οι *Νεότουρκοι* της Σοβιετικής Επανάστασης». Λίγο αργότερα (Φεβρουάριος 1918) θα επιδιώξει την ειρήνευση με κάθε τρόπο και κάθε τίμημα με τους Γερμανο-Αυστριακούς και τους Νεότουρκους, με δραματικές συνέπειες τόσο στη μοίρα των λαών της Ανατολής που βρέθηκαν και πάλι υπό τον ζυγό των Νεότουρκων όσο και στο επαναστατικό κίνημα των Σπαρτακιστών της Γερμανίας, που αβοήθητο θα συντριβεί λίγο αργότερα. Ο ίδιος γράφει για τη Συνθήκη των Σεβρών: «Η λεηλασία στην οποία οι ιμπεριαλιστικές κυβερνήσεις καταδίκασαν την Τουρκία προκάλεσε μια τέτοια αντίδραση που ανάγκασε τα ισχυρά ιμπεριαλιστικά κράτη να μαζέψουν τα χέρια τους».

Χαρακτηριστικές είναι οι οδηγίες που δίνει ο Λένιν στον πρώτο Σοβιετικό πρέσβη που αποστέλλεται στην Άγκυρα: «Ο Μουσταφά Κεμάλ πασάς δεν είναι σοσιαλιστής. Πάντως φαίνεται ότι είναι υπέροχος οργανωτής, έξυπνος, ηγήθηκε της αστικοδημοκρατικής επανάστασης και τα έβαλε με τους ιμπεριαλιστές επιδρομείς... Είναι ανάγκη να βοηθηθεί. Και αυτό είναι σημαντική δουλειά προς τους Τούρκους εργάτες και αγρότες. Να ποιο είναι το νόημα της δουλειάς σας: Να σέβεστε την τουρκική κυβέρνηση, τον τουρκικό λαό, να μην είστε υπεροπτικός και προπάντων να μην αναμειγνύεστε στις εσωτερικές υποθέσεις».

Η γραμμή αυτή του Λένιν περιγράφεται από τον Αράλοβ, Σοβιετικό πρέσβη στην Άγκυρα. Ο αρχιστράτηγος Φρουνζε τού είπε ότι είχε δει πλήθος Έλληνες που είχαν σφαγιαστεί, «βάρβαρα σκοτωμένους Έλληνες – γέρους, παιδιά, γυναίκες». Προειδοποίησε επίσης τον Αράλοβ για το τι επρόκειτο να συναντήσει: «... πτώματα σφαγιασμένων Ελλήνων τους οποίους είχαν απαγάγει από τα σπίτια τους και είχαν σκοτώσει πάνω στους δρόμους».

Για το θέμα αυτό ο Αράλοβ είχε ιδιαίτερη συνομιλία με τον Κεμάλ. Αναφέρει ο ίδιος: «Του είπα [του Κεμάλ] για τις φρικτές σφαγές των Ελλήνων που είχε δει ο Φρούνζε και αργότερα εγώ ο ίδιος. Έχοντας υπόψη μου τη συμβουλή του Λένιν να μη θίξω την τουρκική εθνική φιλοτιμία, πρόσεχα πολύ τις λέξεις μου...».

Βέβαια, ένα χρόνο περίπου μετά από την υπογραφή της σοβιετο-τουρκικής συνθήκης φιλίας, στη 18η συνεδρίαση του 4ου Συνεδρίου της, η Κομμουνιστική Διεθνής θα καταγγείλει την κεμαλική κυβέρνηση: «Μετά τις συνθήκες του Λονδίνου, η κυβέρνηση της Άγκυρας είναι κυβέρνηση προδοτική».

Αυτό όμως δεν επηρέασε την εξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης, η οποία συνέχισε να βοηθά το εθνικιστικό κεμαλικό κίνημα με όπλα, χρήματα και στρατιωτικούς συμβούλους. Όπως βεβαίως έκαναν και οι Ιταλοί εξ αρχής, και από ένα σημείο και έπειτα και οι Γάλλοι. Η σημαντική βοήθεια που έδωσε ο Λένιν στον Ατατούρκ αποτυπώθηκε στο Μνημείο Ανεξαρτησίας (Cumhuriyet Aniti), που ανεγέρθη το 1923 σε ανάμνηση της νίκης στην πλατεία Ταξίμ της Κωνσταντινούπολης. Στο μνημείο αυτό της τουρκικής εθνικιστικής νίκης, μαζί με τον Μουσταφά Κεμάλ και τους υπόλοιπους συντελεστές, συμπεριλαμβάνονται και τα αγάλματα των σοβιετικών εκπροσώπων Κλημέντιου Βοροσίλοφ και Μιχαήλ Φρούνζε.

Η συγκεκριμένη στάση του Λένιν καθόρισε σε μεγάλο βαθμό κάποια από τα φιλοκεμαλικά στερεότυπα που διαδόθηκαν και επικράτησαν στην Ελλάδα. Ελάχιστοι είναι αυτοί που μπόρεσαν να εντοπίσουν την πραγματική φύση του κεμαλικού κινήματος. Ο πρώτος που το κατέταξε στα ολοκληρωτικά φασιστικά κινήματα του Μεσοπολέμου ήταν ο ιστορικός Νίκος Ψυρούκης, ο οποίος έγραψε: «Η προσεκτικότερη μελέτη του κεμαλισμού μάς πείθει ότι πρόκειται για βαθιά αντιλαϊκή και αντιδημοκρατική θεωρία. Ο φιλοναζισμός και άλλες αντιδραστικές δοξασίες είναι νομοτελειακή εξέλιξη του κεμα-

λισμού... Ακόμα και οι κεμαλικές μεταρρυθμίσεις γίνονται με διοικητικές αποφάσεις από πάνω. Περιφρονούν τις πολιτιστικές παραδόσεις του τουρκικού λαού, εκφράζουν το σύμπλεγμα κατωτερότητας των Τούρκων αστών».

Ενώ και ο Άγις Στίνας –που προερχόταν από τον κύκλο του έμπρακτου υποστηρικτή του κεμαλικού στρατού Παντελή Πουλιόπουλου– είχε περιγράψει τον περίεργο χαρακτήρα του κεμαλισμού με τον εξής τρόπο: «Το κίνημα του Κεμάλ είχε δημιουργήσει πολύ ενοχλητικούς πονοκεφάλους στους θεωρητικούς της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Δεν έμπαινε σε κανένα από τα γνωστά, σύμφωνα με τη μαρξιστική θεωρία, καλούπια των ιστορικών κινήματων. Εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα μόνο του δε λέει τίποτα. Δεν είναι αυτός ταξικός ορισμός... Πρόκειται στο βάθος για αστικοδημοκρατική επανάσταση; Αλλά όλες τις επιχειρήσεις στην Τουρκία τότε τις είχαν Έλληνες, Αρμένιδες και Εβραίοι. Αυτοί ήταν η αστική τάξη. Αλλά αυτή την αστική τάξη ο Κεμάλ την περνούσε διά πυρός και σιδήρου. Με το νικηφόρο τέρμα του κινήματός του ούτε ίχνος από αυτούς δεν θα έμενε στο έδαφος της Τουρκίας... Δηλαδή δεν υπήρχε τούρκικη αστική τάξη. Τότε τι είναι αυτό το κίνημα; “Ιδιοτροπία της ιστορίας;” “Κακό παιχνίδι της διαλεκτικής;” Στο τέλος, αφού το κίνημα δεν έμπαινε σε κανένα από τα γνωστά καλούπια, ο φάκελος “Κεμαλικό Κίνημα” μπήκε στο αρχείο».

Οι απόψεις για τις μειονότητες

Η *Völkischer Beobachter*, η επίσημη ναζιστική εφημερίδα, ήδη από τον Φεβρουάριο του 1921 αποδέχεται την τουρκική πολιτική στο ζήτημα της μεταχείρισης των μειονοτήτων. Σε κύριο άρθρο με τίτλο «Τουρκία η πρωτοπόρος – παράδειγμα προς μίμηση» («*Der*

Vorkämpfer») έγραφε με μεγάλο ενθουσιασμό: «Σήμερα οι Τούρκοι είναι το πιο νεανικό έθνος. Κάποια μέρα, το γερμανικό έθνος δεν θα έχει άλλη επιλογή από το να προσφύγει και αυτό στις τουρκικές μεθόδους». Έτσι, απευθυνόταν ένα ξεκάθαρο κάλεσμα για εφαρμογή «τουρκικών μεθόδων» ήδη από τις αρχές του 1921.

Έχει ενδιαφέρον το γεγονός που μας παρουσιάζει ο Ihrig, ότι στην αντισημιτική εθνικοσοσιαλιστική εφημερίδα *Auf gut deutsch* το ζήτημα του ελληνοτουρκικού πολέμου προβάλλεται με απόλυτη αλληλεγγύη προς το τουρκικό εθνικιστικό κίνημα. Για παράδειγμα, σε μια ανταπόκριση τον Αύγουστο του 1921 η εφημερίδα εξέφραζε βαθιά θλίψη για την κακοτυχία των Τούρκων και τη φημολογούμενη εκκένωση της Άγκυρας καθώς προήλανε ο ελληνικός στρατός.

Χαρακτηριστική είναι η αντίληψη περί των μειονοτήτων ως «παρασίτων». Αυτή η ιδέα, που αργότερα θα χρησιμοποιηθεί στην περίπτωση των Εβραίων, πρωτοχρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τις χριστιανικές μειονότητες της Ανατολής.

Στην καθεστωτική βιογραφία του Χίτλερ την οποία συνέγραψε, ο Λίερς θεωρεί ότι το κεμαλικό κίνημα ηγείται των νέων λαϊκιστικών εθνικιστικών κινημάτων που προβάλλουν. Ξεκινά το κείμενο ως εξής: «Στην Τουρκία ο ηρωικός αντιπρόσωπος του παλιού τουρκικού στρατιωτικού πνεύματος, ο Γκαζί Μουσταφά Κεμάλ, εκδιώκει τα ξένα παράσιτα με το πυρ αυτοσχέδιων κανονιών που τα επανδρώνουν γέροι και παιδιά, ενώ στην Ιταλία ο Μουσολίνι επιτυγχάνει την ανανέωση του ρωμαϊκού πνεύματος».

Ο συγγραφέας αναφέρεται και στη βιογραφία του Ατατούρκ από τον Χανς Φρέμπγκεν, που κυκλοφόρησε το 1935 και όπου οι μειονότητες «Αρμένιοι, Λεβαντίνοι, Έλληνες και Εβραίοι» θεωρούνται μοχθηροί και παραλληλίζονται με ζιζάνια: «... η Τουρκοσύνη πέθαινε αργά αλλά σταθερά από το φαρμάκι που στάζει το φυλετικό συνονθύλευμα των υποταγμένων λαών, το διαβόητο αυτό απόχρεμμα λαών

στα παράλια της Μεσογείου, [το συνονθύλευμα] των Λεβαντίνων, των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Αράβων και των Εβραίων, που σαν ανθεκτικά ζιζάνια καλύπτουν το έδαφος [παντού]».

Παραθέτει επίσης και άλλες πηγές, όπου εγκωμιάζεται η πολιτική της Γενοκτονίας που ακολουθήθηκε εις βάρος των Αρμενίων, τους οποίους οι Γερμανοί εθνικοσοσιαλιστές περιβάλλουν με αρνητικά στερεότυπα ως τους «Εβραίους της Ανατολής». Το κράτος που δημιούργησε ο Ατατούρκ ήταν το κράτος που ονειρεύονταν οι Ναζί, απαλλαγμένο από τα επικίνδυνα παράσιτα. Είναι ξεκάθαρο ότι η σφαγή των Οθωμανών Αρμενίων αποτέλεσε για τους Ναζί ένα από τα βασικά θεμέλια αυτού του νέου εθνικιστικού κράτους. Σε μια κομματική συγκέντρωση το 1927, ο Χίτλερ παραλλήλιζε τους Έλληνες και τους Αρμένιους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τους Εβραίους: «Έχουν [εκείνα] τα συγκεκριμένα επαίσχυντα χαρακτηριστικά που καταδικάζουμε στους Εβραίους». Ενώ, από την άλλη, όταν επρόκειτο να εφαρμοστούν οι ρατσιστικοί νόμοι της Νυρεμβέργης, εκδόθηκε εγκύκλιος που αποφαινόταν ότι «οι Τούρκοι είναι Άρειοι».

Η σημασία της μελέτης

Η μελέτη του Stefan Ihrig αποτελεί μια από τις σημαντικότερες δημοσιεύσεις της τελευταίας περιόδου. Η σημασία της για την ελληνική ακαδημαϊκή σκέψη και όχι μόνο είναι τεράστια, εφόσον επιχειρεί μέσα από αδιαμφισβήτητο πραγματολογικό υλικό να αποδομήσει την κυρίαρχη εντύπωση ότι το κεμαλικό κίνημα υπήρξε ένα φιλελεύθερο, αντιμπεριαλιστικό, μεταρρυθμιστικό κίνημα. Είναι γνωστό ότι η αποδοχή του Μουσταφά Κεμάλ ως θετικού προσώπου υπήρξε κοινή σε όλο το πολιτικό φάσμα από τη Δεξιά έως την Αριστερά. Χαρακτηριστικά σημεία αυτής της αντίληψης είναι η πρόταση για Νόμπελ

Ειρήνης στον Ατατούρκ το 1932 από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Έστω και αν η πρόταση είχε όλα τα στοιχεία μιας κυνικής διπλωματικής κίνησης από έναν πολιτικό που γνώριζε την πραγματικότητα και κινιόταν με βάση την αντίληψη περί κρατικών συμφερόντων, δεν παύει να είναι ηθικά μετέωρη. Επίσης, το 1938, με αφορμή το θάνατο του Μουσταφά Κεμάλ πασά, ο εθνικιστής και αντικομμουνιστής δικτάτορας Ιωάννης Μεταξάς αγόρασε με χρήματα του ελληνικού Δημοσίου το σπίτι της Θεσσαλονίκης όπου υποτίθεται ότι γεννήθηκε ο δημιουργός της Νέας Τουρκίας και το χάρισε στο τουρκικό κράτος. Σε αποκορύφωμα του σεβασμού προς τον μεγάλο ομοϊδεάτη του, μετονόμασε την Οδό Αποστόλου Παύλου σε Οδό Κεμάλ Ατατούρκ. Μια ονομασία που άλλαξε μόλις το 1955, μετά το Σεπτεμβριανό πογκρόμ κατά της ελληνικής μειονότητας. Την ίδια άποψη είχε και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, το οποίο, μετατρέποντας την κυνική πολιτική του Λένιν σε ιδεολογικό δόγμα, παρουσιάζει έως σήμερα τον Μουσταφά Κεμάλ ως αστό μεταρρυθμιστή.

Η ψευδαίσθηση αυτή, που καλλιεργήθηκε είτε από άγνοια είτε από επιστημονική ανεντιμότητα είτε από πολιτικά συμφέροντα, διαμόρφωσε μια ψευδή συνείδηση για το ιστορικό παρελθόν. Είναι τέτοιο το βάθος αυτής της φιλοκεμαλικής προκατάληψης, που μόνο ένα έργο συγκροτημένο, διαυγές, όπως αυτό του Stefan Ihrig που βασίζεται σε πηγές, μπορεί να την ανατρέψει.

Βλάσης Αγτζίδης
Ιστορικός

Εισαγωγή

Εγκαταλείποντας την «Εμβερλάνδη»

Βρισκόμαστε στο 1908, μία δεκαετία προτού ξεκινήσει ουσιαστικά η ιστορία μας. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία βρίσκεται στα πρόθυρα της επανάστασης. Οι Νεότουρκοι απειλούν να κινηθούν εναντίον της Κωνσταντινούπολης αν δεν αποκατασταθεί άμεσα το Σύνταγμα του 1878. Ο Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, ο διαβόητος αιμοσταγής «κόκκινος σουλτάνος», υποχωρεί και οι Νεότουρκοι ουσιαστικά καταλαμβάνουν την εξουσία στην πρωτεύουσα και την αυτοκρατορία. Η αντιπαράθεση σουλτάνου και νέου καθεστώτος συνεχίζει να υποβόσκει μέχρι το 1909, όταν καταπνίγεται το αντιπραξικόπημα του σουλτάνου και ο Εμβέρ Πασάς, ένας από τους ηγέτες των Νεότουρκων, προελαύνει προς την πρωτεύουσα – οι ομοιότητες με την πορεία του Καίσαρα προς τη Ρώμη δεν πέρασαν απαρατήρητες από τους Γερμανούς εκείνης της εποχής. Αργότερα ο Χίτλερ θα υποστήριζε ότι το μόνο που μπορούσε να αναζωογονήσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν η πορεία του Εμβέρ προς την πρωτεύουσα. Το ότι ο Χίτλερ γνώριζε τα παραπάνω, αλλά και πολλά ακόμα, σχετικά με την Τουρκία, δεν ήταν διόλου συμπτωματικό. Τα γεγονότα της διετίας 1908-1909 αποτέλεσαν αντικείμενο μεγάλου ενδιαφέροντος στην Ευρώπη και ιδίως στη Γερμανία, αλλά θα πρέπει να θεωρήσουμε δεδομένο ότι το ίδιο ίσχυε και για τη «Βιέννη του Χίτλερ».¹ Προς

τα τέλη του 1909, ο ίδιος ο Εμβέρ Πασάς, ο ήρωας των Νεότουρκων, ανέλαβε υπηρεσία ως στρατιωτικός ακόλουθος στην πρεσβεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Βερολίνο.

Οι Γερμανοί εθνικιστές, ιδίως στο Βερολίνο, επέχαιραν για την επανάσταση των Νεότουρκων και τιμούσαν τον Εμβέρ Πασά σε τέτοιο βαθμό, ώστε κάποιιοι συγγραφείς να αναφέρουν ότι αμέσως μετά το 1908 η Γερμανία είχε κυριευτεί από «τουρκικό πυρετό» (*Türkenfieber*).² Οι Γερμανοί εθνικιστές πίστευαν ότι τα τεκταινόμενα στα παράλια του Βοσπόρου ήταν παρεμφερή με όσα είχαν συμβεί στη Γερμανία και την Ιταλία κατά τον 19ο αιώνα: μια διαδικασία εθνικής αναζωογόνησης, που είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του νοτιοανατολικού εταίρου της Γερμανίας. Ο Εμβέρ Πασάς αποκαλούνταν «Τούρκος Μόλτκε», ο δε Ταλαάτ Πασάς αποκαλούνταν ακόμα και «Τούρκος Βίσμαρκ».³ Όμως μόνον ο Εμβέρ Πασάς έγινε σύμβολο της ανανεωμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αναγνωρίσιμη, θα έλεγε κανείς, προσωπικότητα στα γερμανικά μέσα ενημέρωσης. Το όνομά του θα φιγουράριζε στα δώροφα λεωφορεία του Βερολίνου ως διαφήμιση για τα ομώνυμα τσιγάρα, ενώ δόθηκε και σε μια γέφυρα στο Πότσταμ.⁴ Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τα βαγόνια των γερμανικών αμαξοστοιχιών που προορίζονταν για το μέτωπο της Ανατολής έφεραν συχνά στο πλάι τους με κιμωλία την επιγραφή «Εμβερλάνδη» (*Enverland*).⁵ Τέλος, το 1920 οι γερμανικές εφημερίδες μπορούσαν ακόμη να αναφέρονται επιτροχάδην στους παλαιότερους στρατιωτικούς στόχους του Εμβέρ χωρίς καμία εξήγηση και να περιμένουν ότι η γερμανική κοινή γνώμη γνώριζε για τι πράγμα μιλούσαν.⁶

Οι γερμανόφωνες περιοχές είχαν μακρά παράδοση επαφών με τους Τούρκους. Τα πρώτα έγγραφα που αναφέρονται στους Τούρκους και την Τουρκία ανάγονται στην εποχή των Σταυροφοριών, περίπου την εποχή του πνιγμού του αυτοκράτορα Φρειδερίκου Βαρβαρόσα

στην Ανατολία. Μέχρι τον 18ο και τον 19ο αιώνα, στις γερμανικές και τις άλλες περιοχές της Δύσης επικρατούσαν παρόμοιες αντιλήψεις περί Τούρκων και Ισλάμ.⁷ Ακολουθώντας όμως όπως ο Μότσαρτ το ρυθμό «a la turca», τα διάφορα ανατολίτικου τύπου πάρκα, γνωστά και ως «Turquerien», με κύριο γνώρισμά τους τα κτίρια που θυμίζουν τζαμιά, σαν αυτά που συναντάμε στο πάρκο Schwetzingen και στο Πότσνταμ, αποτελούν μαρτυρία της έλξης που ασκούσαν οι Τούρκοι από ακόμα πιο παλιά, ιδίως μετά το 1683 και τη δεύτερη αποτυχημένη απόπειρα των Οθωμανών να καταλάβουν τη Βιέννη.⁸ Η Πρωσία είχε από πολύ νωρίς εδραιώσει τακτικές διπλωματικές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ αργότερα ο Γουλιέλμος Β΄ θα θεωρούσε τους Οθωμανούς ζωτικής σημασίας στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει μια «θέση στον ήλιο». Συγκεκριμένα, το μετά τον Βίσμαρκ γερμανικό Ράιχ (Kaiserreich) είχε εφαρμόσει ολόκληρη σειρά από πολιτικές που σχετίζονταν με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από τη μία, ο Σιδηρόδρομος της Βαγδάτης και άλλα σιδηροδρομικά έργα προορίζονταν να συνδέσουν τη Γερμανία με τον Ινδικό Ωκεανό, άρα συνδύαζαν οικονομικά συμφέροντα με φιλοδοξίες Μεγάλης Δύναμης. Από την άλλη, ο Γουλιέλμος Β΄ είχε αυτοαναγορευτεί προστάτης όλων των μουσουλμάνων, στο πλαίσιο επίσημης επίσκεψής του στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, δέκα χρόνια περίπου πριν από την επανάσταση των Νεότουρκων.⁹ Ο ιδιαίτερος ρόλος που θα διαδραμάτιζε η Γερμανία αναφορικά με τους ανά τον κόσμο μουσουλμάνους αποτέλεσε βασικό συστατικό της γερμανικής προπαγάνδας στη Μέση Ανατολή κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η οποία περιγράφηκε ως «τζίχαντ γερμανικής κατασκευής».¹⁰ Υπήρχαν και διάφορα άλλα «γερμανικά όνειρα της Ανατολής», που εντάσσονταν σε πιο συγκεκριμένα γερμανικά σχέδια εποικισμού.¹¹ Παρ' όλο που ουσιαστικά κανένα από αυτά τα σχέδια και τα όνειρα δεν ευοδώθηκε, στις αρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι δύο αυτοκρατορίες

διατηρούσαν αρκετά στενές σχέσεις. Η είσοδος των Οθωμανών στον πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας δεν ήταν τόσο απροσδόκητη και «της τελευταίας στιγμής» όσο συχνά υποστηρίζεται. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ένας από τους κύριους σκοπούς της γερμανικής προπαγάνδας ήταν να παρουσιάσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως σημαντικό σύμμαχο. Μεσούντος του Μεγάλου Πολέμου, ο Γερμανός Κάιζερ μετέβη για τρίτη φορά στη ζωή του στην Κωνσταντινούπολη, υπογραμμίζοντας έτσι τη διαχρονική σπουδαιότητα του νοτιοανατολικού συμμάχου.

Το 1908, Γερμανοί και Οθωμανοί είχαν πλέον έρθει πιο κοντά, όχι μόνο χάρη στο Σιδηρόδρομο της Βαγδάτης, αλλά και χάρη σε διάφορες γερμανικές στρατιωτικές αποστολές (πρωσικές και βουαρικές). Επικεφαλής μίας από τις σημαντικότερες αποστολές ήταν ο Κόλμαρ φον ντερ Γκολτς (Πασάς), ήδη συγγραφέας της πραγματείας «Ένοπλο έθνος» (*Volk in Waffen*), ο τίτλος της οποίας προερχόταν από μία έκφραση του Γουλιέλμου Α΄. Ο Γκολτς Πασάς είναι ένα από τα ουσιώδη συστατικά των στενών δεσμών και της έντονης αλληλεπίδρασης που χαρακτήριζαν τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Αυτό που συνιστούσε ο Γκολτς στο βιβλίο του –αυξημένη συμμετοχή των ενόπλων δυνάμεων στις κοινωνικές υποθέσεις– ίσως αποτελεί και μια αρκετά καλή περιγραφή του τρόπου με τον οποίο η γερμανική δεξιά και ακροδεξιά θα ερμήνευαν αργότερα τις εξελίξεις και τα πρόσωπα στην Τουρκία: «Οι γεννημένοι ηγέτες είναι και σπουδαίοι στρατιώτες». ¹² Άνθρωποι όπως ο Εμβέρ Πασάς και ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ όφειλαν σε μεγάλο βαθμό τις ιδιαίτερα εντυπωσιακές σταδιοδρομίες τους στην αναδιοργάνωση του οθωμανικού στρατού από τον Λίμαν φον Σάντερς (Πασά), με βάση τις ιδέες του Γκολτς. Ο Εμβέρ Πασάς και ο Ατατούρκ σπούδασαν στην Αυτοκρατορική Στρατιωτική Ακαδημία, την οποία είχε μόλις αναμορφώσει ο Γκολτς – εκεί διάβασαν και την τουρκική μετάφραση του *Volk in Waffen*. ¹³

Μια άλλη πτυχή της γερμανοτουρκικής αλληλεξάρτησης ήταν η σε βάθος ενασχόληση πολλών Γερμανών αξιωματικών με καθετί τουρκικό. Πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κάποιοι Γερμανοί στρατιωτικοί σύμβουλοι είχαν ήδη «τουρκέψει» όσο ακόμη εργάζονταν στην αυτοκρατορία. Δεν είχαν απλώς ενσωματωθεί στον οθωμανικό στρατό, αλλά ντύνονταν όπως οι Οθωμανοί συνάδελφοί τους και έφεραν οθωμανικούς τίτλους, όπως «πασάς». Σε μια φωτογραφία που έχει διασωθεί από τα εγκαίνια του Kaiserbrunnen, δώρου του Γουλιέλμου Β΄ προς τον Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, το 1900 στην Κωνσταντινούπολη, βλέπουμε έναν όμιλο Οθωμανών επισήμων. Εμφανισιακά, ο Καμπφχέβενερ Πασάς ήταν σχεδόν ίδιος κι απαράλλαχτος με τους άλλους Οθωμανούς πασάδες.¹⁴ Κάποιοι «Γερμανοί Οθωμανοί» επρόκειτο να διατηρήσουν τους οθωμανικούς τίτλους μέχρι το θάνατό τους στη Γερμανία την περίοδο του Μεσοπολέμου· στο Γ΄ Ράιχ, οι Γερμανοί Οθωμανοί εξακολουθούσαν να μνημονεύονται περισσότερο με τον τουρκικό τους τίτλο του «πασά», παρά με τους γερμανικούς στρατιωτικούς τίτλους τους. Ακόμα και κατά τη δεκαετία του 1960, επίσημα έγγραφα της προεδρίας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας αναφέρονταν στον Γκολτς ως «von der Goltz Pasha». Ιδίως, όμως, στη δεκαετία του 1920 οι Γερμανοί στρατιωτικοί-πασάδες αποτελούσαν τμήμα της γερμανικής καθημερινότητας. Κατά συνέπεια, τους Γερμανούς αναγνώστες διόλου δεν τους ξένιζαν κάποιοι κύριοι τίτλοι εφημερίδων όπως «Συνελήφθη ο Εμβέρ Πασάς;» ή ακόμα και «Συνελήφθη ο Ίμχοφ Πασάς».¹⁵

STEFAN IHRIG

ΑΤΑΤΟΥΡΚ ΚΑΙ NAZI

Ο ρόλος τον οποίο διαδραμάτισε ο Κεμάλ Ατατούρκ ως ιδεολογικό πρότυπο και παράδειγμα για τους Ναζί έχει παραμείνει άγνωστος. Όλοι πιστεύουν ότι ο Χίτλερ εμπνεύστηκε την ολοκληρωτική ιδεολογία και στρατηγική του από τον Μουσολίνι, όμως ο αρχηγός των Ναζί παρακολουθούσε με μεγάλο ενδιαφέρον τις εξελίξεις στην Τουρκία ήδη από το 1919. Και ο λόγος ήταν ο μεγάλος θαυμασμός που ένιωθε για τις προσπάθειες του Ατατούρκ να δημιουργήσει ένα νέο τουρκικό κράτος μέσα από τις στάχτες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τόσο, που βάσισε το δικό του (αποτυχημένο) πραξικόπημα του Μονάχου το 1923 στην επανάσταση του Ατατούρκ στην Άγκυρα.

Αργότερα ο Χίτλερ έλεγε ότι ο Ατατούρκ ήταν ο δάσκαλος και ο ίδιος και ο Μουσολίνι οι μαθητές. Και ο ενθουσιασμός του για το δάσκαλο επρόκειτο να διαρκέσει: ο Ατατούρκ αποτέλεσε την έμπνευση του Χίτλερ προκειμένου αυτός να διαμορφώσει το ναζιστικό κράτος του με βάση τα εθνικιστικά, αντιθρησκευτικά, ολοκληρωτικά και μισαλλόδοξα σχέδια του «Τούρκου Φύρερ» – με κύρια σημεία αναφοράς τις γενοκτονίες των Αρμενίων και των Ελλήνων, τους οποίους επιφανείς Ναζί συνέκριναν άμεσα με τους Γερμανούς Εβραίους...

ISBN 978-960-569-542-2

9 789605 695422

Κωδ. μηχ/σης 25.075

www.epbooks.gr